

Plagiat i autoplagiat – fakty i mity

Justyna Ożegalska-Trybalska

Katedra Prawa Własności Intelektualnej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Zjawisko plagiatu i autoplagiatu nabiera znaczenia w kontekście dyskusji nad patologiami w nauce. Choć w wielu przypadkach są to działania naganne, nie zawsze ocena sytuacji określanych tymi pejoratywnie kojarzącymi się terminami jest trafna. O ile przejęcie i zapożyczenie fragmentów cudzych utworów – w tym w szczególności publikacji naukowych – bez oznaczenia autorstwa są sankcjonowane prawnie jako naruszenie autorskich praw osobistych (plagiat), o tyle z punktu widzenia prawa autorskiego autoplagiat jest praktyką neutralną. Powielanie swojej twórczości lub istotnej jej części bez właściwego i wyraźnego nawiązania do wcześniejszej publikacji może być traktowane jako naruszenie zasad rzetelności i etyki w nauce. Może mieć także negatywne konsekwencje dla postępowań awansowych w sprawie stopni i tytułów naukowych i narażać autora autoplagiatu na utratę wiarygodności i renomy naukowej.

Słowa kluczowe: plagiat, autoplagiat, nierzetelność w nauce, autorstwo

Wprowadzenie

W ostatnim czasie tematem niekiedy bardziej „medialnym” niż rezultaty naukowo istotnych badań są przypadki plagiatów i autoplagiatów w środowisku naukowym, w tym w dziedzinie medycyny. Obu zjawiskom, polegającym na zwielokrotnianiu cudzego lub własnego dorobku, sprzyjają zmiany w systemie oceny pracowników naukowych, łatwy dostęp do cudzych publikacji w wersji elektronicznej oraz coraz szersze możliwości publikacyjne w rosnącej liczbie czasopism w kraju i za granicą. W identyfikacji plagiatów i autoplagiatów pomagają procedury uzyskiwania tytułów naukowych, a w ich nagłaśnianiu – niekiedy względy bardziej personalne niż naukowe.

Nie zawsze kwalifikacja i ocena takich form „twórczości” jest właściwa i jednoznaczna. Mają na to wpływ zarówno różne okoliczności oceny, jak i rozbieżności w kwalifikacji plagiatu i autoplagiatu z punktu widzenia prawa autorskiego oraz standardów publikacyjnych i rzetelności naukowej. Aby uniknąć nieporozumień w tym zakresie, ważne jest usystematyzowanie sytuacji, w których jest mowa o plagiacie lub autoplagiacie. Istotne jest również wskazanie konsekwencji stosowania takich praktyk poszerzania dorobku publikacyjne-

go na podstawie obowiązujących przepisów oraz kodeksów etyki w nauce.

Czy każde zapożyczenie cudzej twórczości to plagiat?

Choć w języku potocznym określenie „plagiat” odnoszone jest do różnych form zawłaszczania cudzej twórczości, termin ten nie jest zdefiniowany i uregulowany w obowiązujących przepisach. Natomiast w prawie autorskim, jako dziedzinie właściwej dla ochrony twórczości naukowej, jest on rozumiany jako naruszenie autorskiego prawa osobistego do oznaczania autorstwa utworu (art. 16 Ustawy z 14 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych – dalej „pr. aut.”) [1]. Takie działanie jest zagrożone odpowiedzialnością cywilną i karną (art. 78 i 115 pr. aut.). Przestępstwo plagiatu jest ścigane z urzędu, tzn., że postępowanie karne przeciwko osobie, która go popełniła może zostać wszczęte na podstawie stosownego zawiadomienia nawet bez wiedzy i woli autora, którego prawa autorskie zostały naruszone.

Aby można było mówić o plagiacie w rozumieniu prawa autorskiego, muszą być spełnione następujące warunki:

Jak cytować / How to cite:

Ożegalska-Trybalska J. *Plagiarism and self-plagiarism – facts and myths*. NOWOTWORY J Oncol 2021; 71: 70–72.

1. Ma miejsce przejęcie części lub całości utworu, czyli twórczości objętej ochroną prawnoautorską, albo przez dosłowne zwielokrotnienie fragmentów pochodzących w cudzego utworu (plagiat jawny) lub częścię poprzez ich zmodyfikowanie i zakamuflowanie w swojej publikacji (plagiat ukryty). Utworami, z których dokonuje się przejęć, są w szczególności monografie, artykuły naukowe, prezentacje, opracowania, wykłady, prezentacje konferencyjne.
2. Niedozwolone zapożyczenie z cudzego utworu następuje poprzez przypisania sobie autorstwa cudzego utworu lub jego fragmentu. Ma to miejsce, gdy takie przejęcie nie pozwala odbiorcy (czytelnikowi) na zorientowanie się, kto jest rzeczywistym autorem, a zatem sugeruje, że autorem jest osoba, której nazwiskiem jest oznaczony dany utwór. Sytuacji tej można uniknąć, jeśli korzystanie z cudzej publikacji odbywa się na podstawie dozwolonego użytku – tzw. prawa cytatu, które pod pewnymi warunkami zezwala na zwielokrotnienie fragmentów utworów, ale z oznaczeniem źródła i autorstwa [2].
3. Utwór zawierający splagiatowane treści zostaje rozpoznany (upubliczniony).

W praktyce nie wszystkie zachowania w działalności publikacyjnej i naukowej, które wykorzystują dorobek innych, nawet jeśli są naganne etycznie – stanowią plagiat w rozumieniu prawa autorskiego. Często jako plagiat są błędnie kwalifikowane sytuacje, w których z cudzej publikacji zostają przejęte same wyniki badań, dane statyczne, pomysły badawcze, odkrycia itp., które jako takie nie są chronione prawem autorskim i nie przysługują do nich autorskie prawa osobiste. Nie oznacza to jednak, że umieszczenie tego typu rezultatów cudzej twórczości naukowej we własnych opracowaniach bez wskazania źródeł i osób, od których pochodzą, jest dopuszczalne i bezkarne. Taka praktyka może bowiem stanowić podstawę zarzutu naruszenia dobra osobistego w postaci prawa do twórczości naukowej na podstawie przepisów o ochronie dóbr osobistych (art. 23 i 24 kodeksu cywilnego). W kontekście działalności naukowej konsekwencją stwierdzenia takich nadużyć może być postępowanie dyscyplinarne wszczęte w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [3].

Także obowiązujący, choć niemający wiążącej mocy Kodeks etyki pracownika naukowego opracowany przez Komisję do spraw etyki w nauce, traktuje wszelkie formy nierzetelnego wykorzystywania cudzej twórczości jako rażące naruszenie zasad etyki w działalności naukowej [4]. Zgodnie z wyjaśnieniem zawartym w Kodeksie etyki, „popelnianie plagiatów polega na przywłaszczeniu cudzych idei, wyników badań lub słów bez poprawnego podania źródła, co stanowi naruszenie praw własności intelektualnej”. Stwierdzenie to może być o tyle mylące, że wymienione rezultaty są wyraźnie wyłączone z ochrony w przepisach z zakresu własności intelektualnej, w tym prawa autorskiego (art. 2 pr. aut.). Widoczna jest zatem niekonsekwencja w kwalifikacji zjawiska plagiatu w świetle prawa autorskiego

i standardów rzetelności naukowej. Może to prowadzić do dezorientacji zarówno naukowców, jak i podmiotów odpowiedzialnych za ocenę korzystania ze zróżnicowanych form zapożyczania cudzej twórczości z perspektywy prawnej i naukowej.

Czy autoplaciat jest plagiatem?

Nieporozumienia w zakresie oceny prawnej dotyczą także autoplaciatu, czyli ponownego, a nawet wielokrotnego, publikowania tego samego swojego utworu lub jego fragmentu – w tym wyników i ustaleń naukowych zawartych we wcześniejszych publikacjach.

Choć sam termin nawiązuje do plagiatu i sugeruje, że jest to działanie które należy oceniać na podobnych zasadach (a w konsekwencji uznać je za zakazane), to z perspektywy prawa autorskiego „autoplaciatowanie” swoich utworów jest neutralne. Autor może (w ramach wykonywania własnego prawa do autorstwa) oznaczać kolejne, nawet podobne utwory swoim nazwiskiem w sposób powtarzalny. W takim wypadku nie dochodzi zatem do wprowadzenia w błąd co do autorstwa – co stanowi istotę plagiatu jako formy naruszenia autorskich praw osobistych.

Różnego rodzaju praktyki określane mianem autoplaciatu mogą jednak kreować niewłaściwy obraz wielkości dorobku naukowego, jak i oryginalności wszystkich pozycji w nim ujętych. To powoduje, że autoplaciat, podobnie jak plagiat, traktowany jest jako działanie naruszające zasady rzetelności i etyki naukowej. Jest to związane z korzyściami ze „sztucznie” zmnożonego dorobku naukowego jako podstawy uzyskania tytułu i stopnia naukowego w procedurach, w których liczba publikacji stanowi jedno z istotnych kryteriów oceny.

Swego rodzaju recykling publikacji naukowych jest także dyskusyjny etycznie z punktu widzenia wprowadzenia w błąd czytelników co do aktualności, znaczenia i wiarygodności określonych badań. Takie działanie autora jest traktowane jako naruszenie zaufania czytelników do wiarygodności ustaleń, badań i publikacji naukowych [5]. Ma ono szczególnie istotne znaczenie w dziedzinie medycyny, w której opisywane są wyniki badań kluczowych dla metod leczenia, diagnozowania chorób, ryzyka związanego z leczeniem itp. Szczególnie problematyczna może być wielokrotna publikacja oryginalnych badań. Może zakłamywać dane i zniekształcać wyniki badań (skutkować podwójnym liczeniem danych czy niewłaściwym ważeniem wyników jednostkowego badania).

Jednak kwalifikowanie autoplaciatu jako działania naganne powinno być ostrożne [6]. Specjalizacja w wąskich dziedzinach nauki nieuchronnie prowadzi do zajmowania się w swoich badaniach niekiedy szczegółowymi problemami, których opisywanie w różnym kontekście lub publikowanie w formie zaktualizowanej lub rozszerzonej samo w sobie nie powinno być kwestionowane. Za problematyczne i nierzetelne należy uznać tylko takie sytuacje, w których zwielokrotnianie tego samego opracowania naukowego lub jego fragmentu w różnych wersjach językowych i czasopismach i pod innymi

tytułami odbywa się bez wyraźnego zaznaczenia, że dany tekst był już wcześniej – w analogicznym lub zmodyfikowanym zakresie – rozpowszechniony i/lub opublikowany. Brak takiej wyraźnej wzmianki prowadzi do zaliczenia tego samego tekstu jako kilku odrębnych publikacji lub nierzetelnego naukowo sugerowania nowości i oryginalności wcześniej opisanych zagadnień. Może także mieć negatywny wpływ z punktu widzenia praw i interesów wydawców wcześniejszych publikacji, w tym naruszać ich prawa majątkowe do utworów, nabyte od autora przy okazji wcześniejszej publikacji. Takie postępowanie autora może więc skutkować równoczesną publikacją identycznego tekstu u konkurencyjnych wydawców.

Z powyższych powodów europejskie i krajowe wytyczne dla środowiska naukowego [7], jak i polityki publikacyjne czasopism naukowych, w tym aktualne rekomendacje The International Committee of Medical Journal Editors [8], wprowadzają wymogi dla autorów, które mają na celu ograniczenie duplikowanych publikacji. Zgodnie z nimi do obowiązku autora należy:

- poinformowanie redakcji o innych tożsamych opublikowanych pracach lub manuskryptach, które zostały przygotowane dla innych czasopism, lub
- złożenie oświadczenia o oryginalności artykułu i braku wcześniejszej jego publikacji.

Czasopisma medyczne nie traktują jako wcześniejszej publikacji umieszczenia wyników badań klinicznych we właściwych bazach czy rejestrach (jednak zalecana jest wzmianka o takim fakcie). Opublikowane wstępne lub częściowe wyniki badań nie muszą być przeszkodą dla późniejszej publikacji, w której są one wykorzystane, o ile zgadza się na to podmiot, który je pierwotnie opublikował (np. po akceptacji redakcji czasopisma na publikację pełnego opracowania na bazie opublikowanego wstępnego raportu z badań, preprintu, abstraktu albo plakatu prezentowanego na konferencji naukowej).

Jak publikować zgodnie z prawem, zasadami rzetelności i etyki w nauce?

W związku z rosnącą liczbą opracowań naukowych i nasilonym monitorowaniem przejawów nierzetelności w nauce, istotne jest przestrzeganie następujących zasad publikowania zgodnego z prawem oraz zasadami rzetelności i etyki w nauce.

1. Wykorzystanie w swojej publikacji nawet niewielkich fragmentów cudzej publikacji bez zachowania zasad prawa cytatu i oznaczenia autorstwa jest naruszeniem autorskich praw osobistych, czyli plagiatem. Jednocześnie w związku ze zwielokrotnieniem fragmentów utworu często ma miejsce także naruszenie autorskich praw majątkowych do cudzego utworu. Działanie takie może mieć wymierne konsekwencje prawne w postaci odpowiedzialności cywilnej i karnej na podstawie przepisów prawa autorskiego.
2. Co do zasady naruszeniem prawa nie jest autoplgiat, czyli ponowne wykorzystanie swoich wcześniejszych publikacji w innym ujęciu, w równoległej publikacji lub innej wersji

językowej. W przypadku wcześniejszego przeniesienia praw autorskich majątkowych do pierwotnej publikacji na wydawnictwo, działanie takie może skutkować naruszeniem tych praw i odpowiedzialnością z tego tytułu.

3. Wtórna publikacja materiałów opublikowanych w innych czasopismach może być w niektórych sytuacjach uzasadniona, a nawet korzystna dla rozwoju danej dziedziny (np. w przypadku wtórnej analizy danych z badań klinicznych). Aby publikowanie tej samej pracy lub jej istotnej części nie prowadziło do zarzutu nierzetelności w nauce lub złamania zasad etyki publikacyjnej i standardów wydawniczych, praca ta powinna:

- zawierać wyraźne i widoczne odwołanie do wcześniejszego opracowania,
- informację, że znajdują się w niej wtórne analizy lub wyniki badań,
- odbywać się za zgodą wydawnictwa (redakcji) odpowiedzialnych za pierwotną publikację.

Opracowania powiązane ze sobą treściowo w istotnych częściach i w istotnym zakresie należy uwzględniać w dorobku autora jako jedną pozycję [9].

4. Tolerowanie i nieujawnianie przypadków plagiatów stanowi przejaw patologii w nauce. Jednocześnie publiczne formułowanie pod adresem innych autorów zarzutów plagiatu czy autoplgiatu powinno być poprzedzone rzetelną weryfikacją okoliczności, w których mogą budzić wątpliwości podobieństwa czy zapożyczenia z cudzych lub z własnych publikacji. Nie zawsze spełniają one kryteria naruszenia praw autorskich i/lub niedozwolonych lub nagannych przejęć, a pochopne osądy i surowe oceny mogą skutkować utratą wiarygodności i renomy naukowej autora. Rzetelność i ostrożność w formułowaniu rozstrzygnięć w tym zakresie również powinna być traktowana jako dobra praktyka i element etyki w nauce.

Konflikt interesów: nie zgłoszono

Justyna Ożegalska-Trybalska

Uniwersytet Jagielloński

Katedra Prawa Własności Intelektualnej

ul. Józefa 19

31-056 Kraków

e-mail: j.ozegalska-trybalska@uj.edu.pl

Otrzymano i zaakceptowano: 6 listopada 2020

Piśmiennictwo

1. Dz. U. z 2019 r. poz. 1231 z późn. zm.
2. Ożegalska-Trybalska J. The copyright fair use in scientific and publication activities. NOWOTWORY J Oncol. 2020; 70(5): 220–223, doi: 10.5603/NJO.2020.0043.
3. Dz. U. 2018 poz. 1668.
4. Uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Polskiej Akademii Nauk w 2016 r. <https://instytucja.pan.pl/index.php/kodeks-etyki-pracownik-a-naukowego> (28.12.2020).
5. Roig M. Plagiarism and self-plagiarism: What every author should know. Biochemia Medica. 2010; 20(3): 299.

6. Stanisławska-Kloc S. Plagiat contra autoplaciat. In: Matlak A, Stanisławska-Kloc S. ed. Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi. Warszawa 2013: 1093.
7. The European Code of Conduct for Research Integrity. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/european-code-of-conduct-for-research-integrity_horizon_en.pdf (2.12.2020).
8. Recommendations for the Conduct, Reporting, Editing, and Publication of Scholarly Work in Medical Journals updated December 2019. <http://www.icmje.org/icmje-recommendations.pdf> (28.12.2020).
9. Kodeks etyki w nauce, op. cit. s. 11.